

СОЦИАЛНИЯТ АНТРОПОЛОГ **ХАРАЛАН АЛЕКСАНДРОВ** ПРЕД КЛУБ Z:

Не виждам толкова възход на лявото, колкото упадък на дясното

Интервю на **Борислав Кръстев**

— **Г-н Александров, нуждае ли се политиката ни сега от повече млади хора?**

Разбира се. Най-малкото с възрастта намалява енергията, която позволява на човек да понесе стреса на политическата роля. Политиката е тежка работа и води до бързо изчерпване. Особено в култура като българската, която има лицемерното очакване политиците да са свръхпочтени и да служат за морален образец в общност, която е сключила корупционен обществен договор. Изхвърляме от властта овехтелите политици и ги заменяме с нови, които веднага попадат под подозрение и не сред дълго ни разочароват, намразени са и на свой ред изхвърлени. Така в името на подмяната се похарчват опитът, знанието и приемствеността в управлението.

— **Тоест политиците ни се изхавяват?**

Очевидно. За да може да се самоподдържа тази хищна машина, тя постоянно трябва да се захранва със свежа кръв. В момента яростно се търсят нови хора, които да бъдат хвърлени във фуражомелачката. Интересно е, че има толкова желаещи да бъдат употребени.

— **Тази подмяна на едни политици с други, за която говорите, дава ли в момента възможност за възход на лявото?**

Да, доколкото лявото се възприема като алтернатива на уставеността статукво, което се прононсира като дясно. Но аз не виждам толкова възход на лявото, колкото упадък на дясното. Претендиращите за автентична десница полагат сериозни усилия да освободят политическия терен от себе си чрез активно дробене и роене. Изглежда се притесняват, че ако се разцепят само на две, има опасност да влязат в

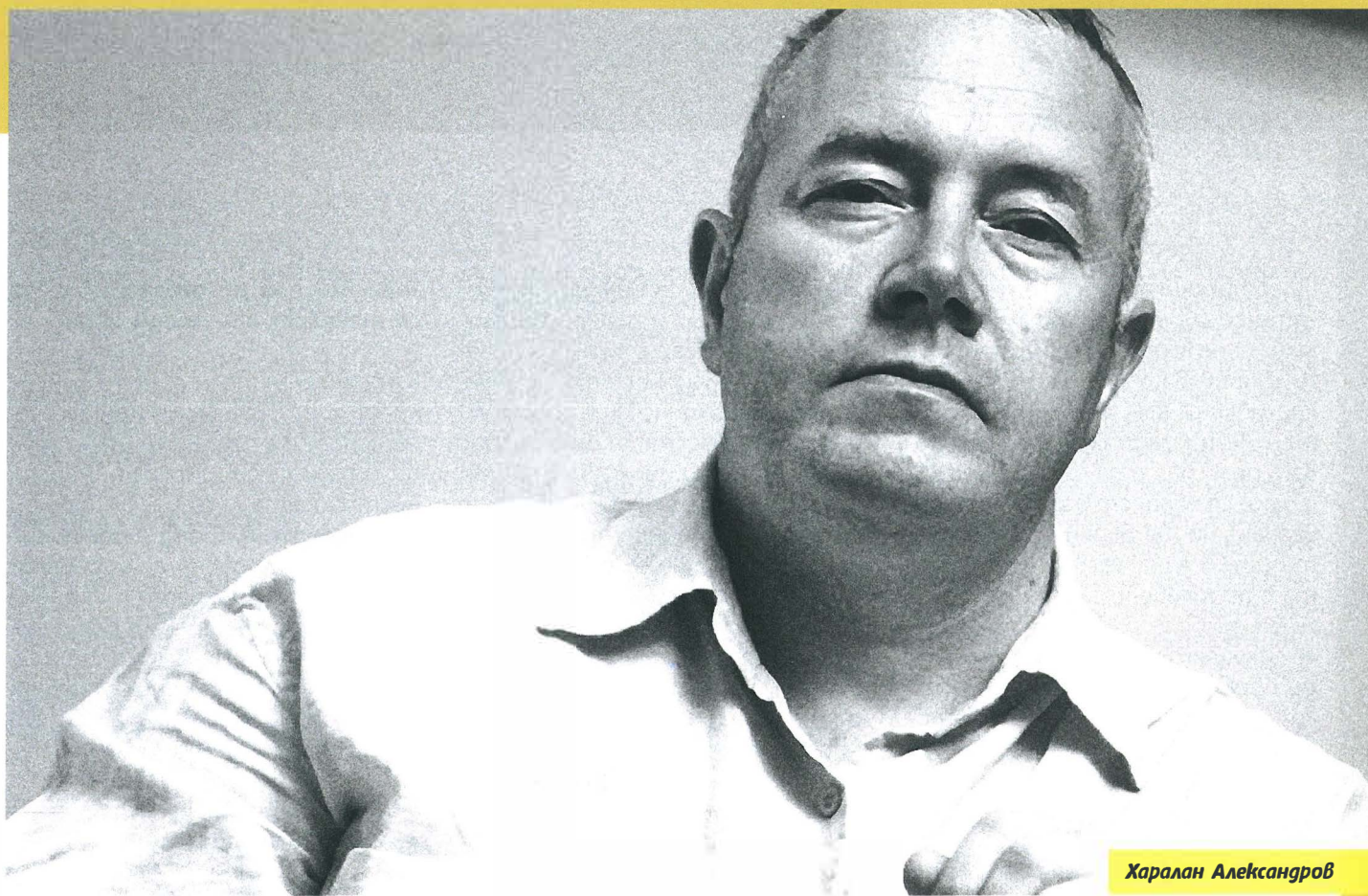
парламента, затова за всеки случай се разцепиха на три.

— **Смятате ли, че те осъзнават опасността ГЕРБ да остане „дясното“ вместо тях?**

Не мога да повярвам, че не го осъзнават, тези хора не са глупави. Но изглежда саморазрушителният нагон е взел връх над разума. Или имат някакъв много интелигентен и таен план, който ние не успяваме да разгадаем. Ако се провалят, заемането на дясното пространство от ГЕРБ ще бъде естествено и справедливо развитие.

— **Смятате ли, че ГЕРБ могат да представляват десните избиратели?**

Очевидно голяма част от градската средна класа се смята за представена от ГЕРБ, ако се съди по резултатите. Основната им подкрепа идва от онези прослойки,

Харалан Александров

които се определят като средна класа или поне се опитват да се превърнат в такава.

— А политиката им следва ли това?

Не, но не е и необходимо. В България идентификацията с една партия не минава през нейната политика или идеология, а през личния и семеен интерес, през етническата принадлежност или през лидерската харизма. Така че няма никакъв проблем да се водиш лява партия и да правиш дясна политика или обратното. Например въвеждането на плоския данък от правителството на Станишев не повлия на подкрепата за БСП. Защо ГЕРБ да не прави леви политики? Напротив, средната класа напоследък започна да олевява по обективни причини, тъй че една масова партия като ГЕРБ би спечелила, ако отговори на тези променени очаквания – което и правят, ако се съди по предизборната им

програма.

Съществува, разбира се, едно образцово, заможено и напоследък много охуляно малцинство – т. нар. умни и красиви от жълтите павета, при което политическите пристрастия се определят от осъзнати ценности и идеологии. Тази общност е много динамична, граждански активна и формира авангарда на икономическото, социалното и културното развитие. Тя отчаяно се нуждае от свое политическо представителство, тъй като има смели идеи за бъдещето на страната. Но по същата причина има много високи изисквания към политиците и малцина издържат теста. Да се надяваме, че ще се намерят достойни представители на тази група.

— И ако видим едни депутати, едни министри с десет-двасет години по-млади...

Със сигурност това ще създаде

усещане за надежда, ще зарадва бабите, които ще си кажат, че и тяхното умно внуче може да успее в България, ако се върне от чужбина. И ще постави на изпитание интегритета на тези млади хора, които ще попаднат в ужасяващата култура на властта. Това вече се е случвало, ние преживяхме няколко нашествия на юпита.

— Смятате ли, че ако нашествието този път е по-мощно, това може да бъде гаранция за реална борба срещу корупцията?

Да, смятам, защото познавам българи от новото поколение, които живеят и работят в чужбина, и знам какви стремежи и мотиви имат. Поради ранното потапяне в чуждата среда те са изградили европейски възгледи за това какво означава добро общество, социално участие, справедливи институции и прочие. Интернализирани са ценностите на демократичната култура, която предполага,

че истинският успех се постига, като се съревноваваш по правилата, а не като ги заобикаляш или ги изкривяваш в своя полза, прикрепяйки се към някакъв властен клан. Тези млади българи настояват правилата да са справедливи и да се спазват от всички, защото вярват, че ще бъдат от победителите в една честна игра. Играта с подправени зарове ги възмущава дълбоко и ако са готови да се захванат с политика, то е за да променят правилата и да наложат честна игра, а не за да докопат подправените зарове. Казано на езика на системната теория, те се опитват да извършат промяна от втори ред. За да се състои обаче промяна от такъв порядък, новите хора трябва да гойдат анблок и да се включат в политиката като общност. Системна промяна не е по силите на отделен човек или на малка група съмишленици, защото доминиращата култура ги изолира в защитна капсула и продължава да се възпроизвежда.

— **В момента Христо Иванов се опитва да излезе от дихотомията ляво-дясно и да постави като център борбата срещу корупцията. Но може ли една партия да е просто висяща в пространството?**

Може, ако успее да убеди достатъчно хора, че наистина води свежена война с корупцията и нейните крепители в системата. Корупцията е дълбоко ненавижда на, тъй като цялото общество е просмукано от нея и всеки се чувства омърсен, защото му се е налагало да прави компромиси, за да оцелява. Поборниците срещу корупцията мобилизират голяма обществена енергия, която автоматично нараства от атаките

срещу тях. То се вижда – колкото повече змии и гуцери бъдат техните душмани, толкова повече укрепва увереността, че тъкмо това са истинските апостоли на справедливостта. Друг въпрос е, че във всички държави, в които се е състояла ефективна борба с корупцията, нейният гръбнак са били прокурори и следователи, не адвокати и съдии. Докато партията на Христо Иванов изглежда повече като партия на адвокати и съдии, при това в силна опозиция на истабилишмънта в прокуратурата. Във всеки случай те са на гребена на вълната, уловили са

**ТОТАЛИТАРНАТА
СТРУКТУРА НЕ
ПРАВИ НЕЩАТА
ПО-ПОРЯДЪЧНИ,
НЕОБХОДИМА Е
МОРАЛНА ОБЩНОСТ**

попътен вятър и засега могат да минат и без идеологическа котва.

— **Но тази силна позиция е до геня на изборите...**

Не мисля. Това ми прилича на романтичен проект, прицелен далеч в бъдещето, а не в дребни политически сметки. Ентузиазмът, който движи подобни начинания, не се обезкуражава от случайни неуспехи като невлизане в някакъв си парламент, защото се подхранва от висока и героична кауза. Такива проекти са обречени на успех, ако съумеят да поддържат достатъчно дълго идеалистичната мотивация на последователите.

Това все пак не означава ли, че се нуждаем от млади хора?

В управлението и сега е пълно с млади хора. ГЕРБ имат целенасочена политика да рекрутират млади хора и да ги лансират в администрацията, а сега и БСП реши да се обновява. Фонд „Земеделие“ например отдавна се управлява от млади технократи и въпреки това постоянно текат скандали. Прословутият Пеевски, който заслужено или незаслужено се превърна в емблема на задкулисието и корупцията, е забележително млад.

— **Значи хората не искат млади, а нови и различни?**

Лесно се подвеждаме да мислим за новото като за младо, защото антонимът и на двете думи е един и същ – старо. За жалост младостта и почтеността невинаги вървят в пакет. Има примери за ужасяващо развратени младежи, както и за порядъчни и достойни възрастни хора. Това, което най-много ни липсва, са достолепните старци, нотабилите на нацията, които да служат за пример. Не като портрети от учебниците по история, а като живи хора, които присъстват в реалността, с които можеш да общуваш. С изключение на неколцина аристократи като Иван Станчов ние нямаме живи образци за достойно поведение. Наместо достолепни патриарси, от които да се учим, разполагаме с банда от старци разбойници, които се крият в сумрачни офиси и генералски кръчми и прелистват досиета... Ако младите имат някакво категорично предимство, то е, че са се родили достатъчно късно, за да нямат досиета от Държавна сигурност. Те поне ще бъдат освободени от тази зависимост, от

този срам и вина. Не че автоматично ще станат почтени...

— Нека бъдем оптимисти – да кажем, че те влязат и започнат борба срещу корупцията, и тя започне да върви, но това гарантира ли, че тези хора ще могат да управляват?

Ако успеят да вкарат корупцията в някаква поносима норма, останалото ще се намести почти автоматично. Има стотици млади българи, завършили публично управление в престижни университети, въпросът е да им се даде шанс да приложат наученото в нормална среда.

Проблемът на управлението в корупционна среда е, че изсмуква огромна енергия – през цялото време служителите се опитват да разгадават дневния ред на сенческите играчи и не знае гали, ако си върши работата по правилата, няма да засегне нечий скрит интерес. На фона на борбата с корупцията рутинното управление изглежда като разходка в лятна утрин.

— Смятате ли, че популизмът вече заразява всички партии?

Да, но популизмът има различни проявления. У нас най-популярна е версията, която аз наричам политика на обвинението – за да бъдеш харесван, трябва гневно да размахваш пръст и да сочиш виновниците за народните страдания. Но има много по-разрушителни форми, например политиката на омразата, при която цели групи и общности са обявени за врагове на народа и нарочени за изкупителна жертва. Да си в някакъв степен популист е почти задължително, ако искаш да бъдеш в

изгата. Въпросът е да го правиш с мярка. Има по-меки и симпатични форми на популизъм, например политика на флирта, при която политикът омайва електората, за да бъде харесан...

— И тя е неизбежна?

Да, за жалост в условията на съвременната медийна политика тя е абсолютно неизбежна. Вижте какво се случва с Борисов, най-големия омайник в българската политика.

— За да не ни обвинят, че прескачаме от популизма към Бори-

**ТОВА, КОЕТО
НИ ЛИПСВА,
СА ДОСТОЛЕПНИТЕ
ПОЧТЕНИ
СТАРЦИ**

сов веднага, нека направя друга връзка – говорихме си, че ГЕРБ има най-много млади хора и им трябва примери. Добър пример ли е г-н Борисов?

Случаят с Борисов е много поучителен. Той влязъл в управлението на държавата на крилете на личното си очарование и на уменията да разчита популярните нагласи и настроения и да откликва, като казва онова, което хората искат да чуят. Успехите не закъсняха, както и обвиненията в популизъм. След години в управлението той по необходимост се превърнал в политически реалист, или по думите на Ивайло Дичев – в „нормален политик“. И колкото повече

се нормализираше политическото поведение и говорене на Борисов и неговата партия, толкова повече те ставаха мишена на популистки нападки отляво и отдясно. Наред с грешките, провалите и неизбежните разочарования тези атаки започнаха да подкопават доверието към ГЕРБ. Сега те са изправени пред дилемата да се придържат към оповестения си курс и да рискуват свиване на подкрепата или да извадят добре познатата кошница с популистки обещания. Това е парадоксът на политиката – ако искаш да си популярен, трябва да гържиш електората щастлив. Ако искаш да свършиш нещо истински важно и полезно, трябва да поемеш риска да те изоставят.

— Тоест ефективният политик е някъде по средата?

Ефективният политик знае какво иска да постигне и е готов понякога да се прави на клоун, за да получи този шанс. Трябва да е наясно, че за да се харесва, от време на време ще трябва да говори глупости, защото говоренето на правилни и умни неща е скучно за разглезената публика. Трябва да е наясно, че няма да бъде в състояние да изпълни част от обещанията си и ще плати цена за това. И най-вече трябва да е готов в решителни моменти да взема трудни решения, за които няма да бъде оценен и похвален. Големият лидер в крайна сметка избира да се похарчи в името на онова, в което вярва, независимо от политическата цена. Ние имаме късмета – или нещастията – в решителен момент от новата ни история да имаме такъв лидер в лицето на Иван Костов.

— Смятате ли, че това може да се получи в положителен

Вариант на Бойко Борисов? Той да стане нещо като обратното на регент - ако излезе от партията, напусне или излезе на по-заден план, това да доведе до реакцията в ГЕРБ?

Според мен ГЕРБ има повече обективни шансове да надживее своя създател от останалите партии на прехода, защото има силни структури и дълбоки корени в местната власт. Често се прави повърхностна аналогия между ГЕРБ и НДСВ, но истината е, че ГЕРБ има по-устойчива електорална база. В тази организация по някакъв начин съжителстват много и различни дневни редове. Има хора, които искат да управляват; има такива, които искат да правят кариера; има други, които искат да правят бизнес и смятат, че членството в партията им помага – което за жалост е точно така. Има и такива, които са движени от идеалистични подбуди и са убедени, че само силна масова партия като ГЕРБ ще придвижи страната към западната демокрация, ще ограничи руското влияние и пр. Но онова, което тържи всички тези хора заедно, е харизмата на Борисов. Затова, честно казано, ми е трудно да си представя ГЕРБ без Борисов. Привържениците на партията са силно емоционално свързани с лидера си. Сега са му ядосани, че подаде оставка и ги хвърли в поредната изборна битка, но въпреки това за тях е много важно да го виждат в добра кондиция. Когато той изглежда объркан или изтощен, всички се разтревожават и окломват. Когато е наперен и самоуверен, са обнадеждени и окрилени и ГЕРБ повежда в изследванията. Това е положението.

— Има една теория на Запад, че поради резките разделения

в обществото стандартните проучвания вече не работят.

Действително стандартните изследователски методи, основани на демографски профили, все по-трудно работят в променящата се среда – задълбочаващо се социално и културно разслоение и самозатваряне във виртуални общности. За да бъде разгадан и адресиран атомизираният постмодерен потребител, се развиват нови методи като микро-таргетиране чрез диференцирани психологически профили. В такъв контекст социологическите проучвания трябва да бъдат разгле-

**ЗА ДА ИМА
ПРОМЯНА, БЪЛГАРИТЕ
ОТ ЧУЖБИНА ТРЯБВА
ДА СИ ДОЙДАТ
АНБЛОК**

дани като част от предизборната борба. Колкото по-непостоянна и по-динамична е средата, колкото по-волатилни са нагласите и настроенията, толкова повече публично оповестяването на резултатите от изследванията влияе върху поведението на избирателите.

— Казахте, че новите лица, които влязат в политиката, ще попаднат в една голяма месомелачка...

Фуражомелачка.

— Тоест не смятате, че е толкова страшно?

Това е някак по-веганска метафора – смилането на кочан царица на фураж не изглежда толкова ужасно, колкото смилането на малко прасенце на кайма. По своята биологична природа младите политици са, разбира се, по-близо до прасенцето, макар интелигентността им понякога да клони към тази на царевичен кочан... Във всеки случай не звучи толкова кръвожадно.

— Какво бихте препоръчали на едно ново лице в политиката, за да не стане на зърна или на парчета?

Единственото, за което съм сигурен, че помага, е устойчива принадлежност към ценностна общност. Познавам госта политици и смея да твърдя, че онези, които успяха да запазят интегритета си през годините в управлението, разполагат с такава среда. Имат някакъв кръг от порядъчни хора, може да е приятелски, може да е колегиален, може да е дори роднински, с който се съобразяват. И когато са изкушени да направят някаква простотия, се замислят дали няма много да се срамуват от тези хора, чието мнение ценят и уважават.

— Тоест партията не може да бъде такъв кръг?

Би могла, ако се е формирала като морална общност, преди да се превърне в партия, и остане такава и след това. Наивно е вярването, че стройната партийна организация може да бъде защита срещу корупцията. Всъщност е точно обратното – една йерархично структурирана организация лесно може да се превърне в машина за деморализация, която разтоварва от етична отговорност изпълнителите на заповеди надолу по

веризгата. Абсурдна е надеждата, че ако се подредим в тоталитарна структура, нещата ще станат по-управляеми и порядъчни. Само морална общност от свободни и емоционално зрели индивиди е в състояние да удържа ентропията – естествения порив на овластените да се разпашат, да се разпищолят и да го подкарат през просото.

— **След като имаме гумите да го кажем толкова точно и ясно, явно е дълбоко в културата ни?**

Не само в културата, тенденцията към корупция и упадък е заложена дълбоко в човешката ни природа. Нашата цивилизация постоянно се опитва да надмине и ограничи тази тенденция и постоянно се оказва предадена отвътре. Обречени сме да живеем с този конфликт и да търсим нови и нови решения; въпросът е дали това ще става по еволюционен път, или ще преминава през революционни сътресения.

— **Можем ли да кажем, че сме в ситуация, в която низините не могат, а висините не искат – революционна ситуация според Ленин?**

Отдавна сме в такава ситуация, и то не само в България. Работата е там, че в епохата на късната модерност тази ситуация не води до революционна експлозия, а до имплозия. Първи забеляза това Огнян Минчев и го формулира в един наш разговор преди доста години. Наместо да се организират за колективно действие, отчаяните хора се затварят и започват да се самообвиняват и саморазрушават. Въпросът е защо. Според мен заради властващата идеология на свръхсъревнователната

меритокрация, която дефинира социалния успех – и респективно провал – като резултат от индивидуалния талант и усилия, а не от обективните обстоятелства. В български условия тази вяра във възнагадените усилия се изражда в груб социален дарвинизъм: ако си успял, значи си достоен, ако си се провалил, сам си си виновен. Тази доктрина води до виктимизация на губещите, които са приканени да се засрамят и да се стараят повече, да работят по-всеотдайно, да подражават още по-усилено на успешните, които често са собствениците им експлоататори. Онези, които не могат да издържат на този социален и психически натиск, наместо да се разбунтуват, се депресират и тръзват по курсове за личностно развитие или кротко се пропиват.

— **Все пак имаше реакция през последните години – протести, десетки хиляди по улиците...**

И слава Богу, защото протестът, независимо дали постига целите си, е далеч по-здравословна реакция на безпътицата, отколкото самообвинението. Но е важно да не бъркаме протеста с парада на суетата. Проблемът с политическите протести в България в основата си е културен – протестиращите по различни поводи не могат да се срещнат, защото са разделени от дълбоки социални и културни разломи. Младите и образовани хора, на които възлагаме такива надежди, твърде често са в плен на културата на успеха. Това е нарцистична култура, в която основна ценност са индивидуалните постижения, а не колективното благоденствие. Затова дори когато протестираат, тези хора се обличат скъпо и елегантно, за да личи, че са успели, че са умни и

красиви, да не вземе някой да ги обърка с оръфляците, които искат по-високи пенсии. За тях липсата на справедливост означава лошо правосъдие, а не социално неравенство; на прицел е корупцията, но не и бедността. Усилията им остават изолирани не защото общността не ги разбира, а защото са отчуждени от нея и помежду си. Твърде са заети да харесват себе си, за да забележат страданието на по-малко успешните. И затова не им е виновен нито Бойко Борисов, нито БСП. За да променят страната към по-добро, младите и умни българи първо трябва да напуснат нарцистичните си фантазии, тоест да пораснат, при това без да изоставят ценностите си и да загубят ентусиазма си. 🍀